

Recensies

Diederick Klein Kranenburg, *'Samen voor ons eigen'. De geschiedenis van een Nederlandse volksbuurt: de Haagse Schilderswijk, 1920-1985* (Hilversum: Verloren, 2013), 419 p. ISBN 978-90-8704-375-9

De Schilderswijk in Den Haag is een volksbuurt met een iconische status, met een groot, politiek geladen symbolisch potentieel: als centrum van moreel verval, als populistisch bastion en als broeinest van moslimextremisme. Dit bleek eens te meer in de zomer van 2014 toen de wijk het toneel vormde voor confrontaties tussen moslimextremisten en hun tegenstanders. In tegenstelling tot de Amsterdamse Jordaan en het Arnhemse Spijkerkwartier, ooit befaamde en beruchte volksbuurten, maar onder invloed van gericht overheidsingrijpen en gentrificatie inmiddels geliefd onder yuppen en bohemiens, heeft de Schilderswijk haar status als volks- én achterstandsbuurt nooit verloren. Toch kleeft aan de buurt ook het beeld van een grote transformatie die zich zou hebben voltrokken onder invloed van de komst van grote groepen nieuwkomers, uit de koloniën en de gastarbeiderslanden. Van de 'eigen cultuur', gestoeld op een sterke lotsverbondenheid, bleef zo weinig meer over.

In zijn proefschrift, verdedigd aan de Universiteit Leiden in 2013, gaat Klein Kranenburg deze beeldvorming en reputatie van de Schilderswijk te lijf op basis van een grondig, voor een belangrijk deel op *oral history* gebaseerd onderzoek. In zijn zoektocht naar het antwoord op de vraag waarom de bewoners zich als 'anders' zijn gaan zien en gedragen, gaat hij in op zowel sociaaleconomische en demografische patronen als op de minder eenvoudig vast te stellen culturele factoren die het gedrag van de bewoners in de wijk bepaalden. Het boek is opgedeeld in drie delen. Deel 1 behandelt het interbellum, deel 3 de naoorlogse periode en het tussenliggende deel schetst de belangrijkste demografische, sociaaleconomische en infrastructurele transitie die zich tussen 1920 en 1985 voltrokken. In dit deel ligt het zwaartepunt bij een kwantitatieve analyse. Het empirische fundament waarop de studie als geheel rust bestaat echter vooral uit de interviews die Klein Kranenburg, ook met hulp van zijn studenten, afnam bij 76 (voormalige) bewoners van de wijk, en uit de archieven van verschillende maatschappelijke hulporganisaties. Vooral het archief van Clubhuis De Mussen vormt een dankbare bron. Onder de bezielende leiding van de oud-communist Jacob de Bruin werden in het allerarmste deel van de Schilderswijk jongeren van de straat gehouden. Zijn

observaties helpen Klein Kranenburg om greep te krijgen op de normen, waarden en rituelen in de buurt, de subtiële wijze waarop standsonderscheid werd uitgedrukt en de eigen positie werd afgezet tegen de dominante burgerlijke samenleving.

Vooraf voor wat betreft deze constructie van een eigen identiteit had de auteur zijn onderzoek kunnen verfijnen door een discoursanalyse toe te passen en de spanning tussen de van bovenaf geconstrueerde identiteit – door hulpverleners, politie en bestuur – af te zetten tegen de constructie van het zelfbeeld door de bewoners. Daarnaast ontbreekt een problematisering van het omvangrijke onderzoek dat door de jaren heen naar het leven in een volksbuurt is verricht. Op verschillende punten in de tekst slaagt de auteur erin zijn empirische onderzoek te verbinden met bestaande sociaal-wetenschappelijke inzichten. Onbesproken blijft echter welke rol contemporain sociaal-wetenschappelijk onderzoek heeft gespeeld in de constructie van de reputatie van de volksbuurt en in haar representatie in beleid en berichtgeving.

Hier staat veel tegenover. De studie van Klein Kranenburg presenteert een *Alltagsgeschichte* zoals die voor Nederland in de twintigste eeuw nog te weinig zijn geschreven. De interviews stellen hem in staat om een haast antropologische blik te bieden op de bewoners. Het levert mooie citaten op die inzicht bieden in de opvattingen en het gedrag van de Schilderwijkers ten aanzien van het huishouden, de burens, opvoeding, seksualiteit, geweld, criminaliteit en prostitutie. In het hoofdstuk over de vooroorlogse wijk maakt hij duidelijk dat de wijze waarop men zich tot de burens verhield een belangrijke rol speelde bij de constructie en *performance* van standsverschil: van het intensieve sociale contact op straat en in eigen huis bij de volksklasse tot de beleefde, maar afstandelijke omgang bij de hoofdarbeiders. Het was deze laatste categorie die zich het meest mobiel toonde en de Schilderswijk verliet zodra de portemonnee dat toeliet.

De opvallende conclusie van zijn studie is dat pas vanaf de jaren vijftig, aanvankelijk sluipenderwijs, de homogeniteit toenam. De Schilderswijk werd het verzamelpunt voor wat wel de onderklasse wordt genoemd. De gemeentelijke overheid droeg hieraan bij door als lastig bekend staande burgers zoveel mogelijk in de Schilderswijk te concentreren zodat ze geen overlast veroorzaakten in de 'betere' buurten. De sociale dynamiek die de wijk zolang gekenmerkt had – en waarbij steeds de 'toplaag' werd afgeroomd – verdween en werd vervangen door een aanwas 'van onderop' waarmee de reputatie van de wijk als een broeinest van criminaliteit en prostitutie gestalte kreeg. Klein Kranenburg trekt terecht een niet verder uitgewerkte parallel met de gettoïsering zoals die in de Verenigde Staten gestalte kreeg en bepleit een herwaardering van de theorie van de armoedecultuur van de Amerikaanse antropoloog Oscar Lewis, die er in de jaren vijftig op wees dat grotere welvaart ook gepaard kon gaan met het in stand houden van het eigen

isolement. Dit isolement drukte zich in de Schilderswijk onder meer uit in het vasthouden aan oude normen, zoals het jong trouwen en het net houden van straat en huis. Klein Kranenburg vergelijkt dit met de huidige zorgen over het gedrag van Marokkaanse jongeren in grootstedelijke volksbuurten om aan te tonen dat het proces van zelfuitsluiting werd versterkt door het toe-eigenen van maatschappelijke stigmata als een 'geuzenidentiteit'. Het is een aantrekkelijke these die echter nadere uitwerking verdient op basis van een analyse van de representatie van de Schilderswijk in beleid, sociaal-wetenschappelijk onderzoek en de media.

Het boek eindigt met een analyse van de impact van de komst van migrantengezinnen naar de wijk. Pas toen hun aanwezigheid dominant werd, opnieuw onder invloed van overheidsbeleid (de renovatie van de wijk in de jaren zeventig en tachtig), zagen de 'oude' bewoners' hun leefwereld verdwijnen. Dat zijn studie in de zomer van 2014 door de media is opgepikt, is dan ook niet verbazingwekkend en toont de maatschappelijke relevantie van het historisch onderzoek dat door Klein Kranenburg is verricht.

Harm Kaal

Radboud Universiteit

Ronald Rommes, *Voor en door boeren? De opkomst van het coöperatiewezen in de Nederlandse landbouw vóór de Tweede Wereldoorlog* (Hilversum: Verloren, 2014), 320 p. ISBN 978-90-8704-319-3

Het boek van Ronald Rommes is een erg gedetailleerde studie geworden over de ontwikkeling van de landbouwcoöperaties in Nederland. Die landbouwcoöperaties waren organisaties waarin de boeren en tuinders zelf organisatorisch en financieel nauw bij betrokken waren: vaak hadden de boeren inspraak in het bestuur en investeerden ze er hun eigen middelen in. Onder het motto 'samen staan we sterker' verzorgden de landbouwcoöperaties een aantal cruciale taken die de boeren individueel niet altijd even gemakkelijk zelf aankonden: gezamenlijke aankoop van inputs, verwerking en verkoop van output, en het verlenen van zakelijke en financiële diensten (p. 19). Rommes onderzocht de periode tot de Tweede Wereldoorlog, hoewel de aandacht doorheen het boek overwegend naar de decennia vóór de Eerste Wereldoorlog gaat.

Al lijkt de titel het anders aan te geven, aan dit boek ligt geen nauw afgebakende probleemstelling ten grondslag. Daarmee wordt het onderwerp van deze studie wel erg ambitieus: de studie van het hele coöperatiewezen in heel Nederland doorheen een behoorlijk lange periode. Het resultaat is een eerder beschrij-